

Onze muziekarchieven zijn niet gespaard bij de overheidsbezuinigingen op kunsten. Dit betekende een kapitaalvernietiging van mensen en middelen. Hoe heeft dat zo kunnen komen? En is dit symptomatisch voor het huidige overheidsbeleid?

De continuïteit is zoek

Wie neemt verantwoordelijkheid voor Nederlands muzikaal erfgoed?

Vergankelijkheid is de essentie van ons leven. In geen enkele kunstvorm wordt die gedachte zo treffend tot uitdrukking gebracht als in de mandala's die de Tibetaanse monniken traditioneel vervaardigen. Met de grootst mogelijke concentratie en de meest verfijnde motoriek zijn ze soms wel een week lang bezig om hun minutieuze en kleurrijke verbeelding van de kosmos met zand te tekenen. Hoogtepunt is de finale: als de laatste korrels op hun plaats liggen, wordt het kunstwerk met één bezemstreek weer uitgeveegd. Wat een symboliek!

De boodschap van deze rituele vernietiging is niet dat alles toch naar de verdommenis gaat en dat het niet uitmaakt hoe je met het leven omgaat. Juist in het boeddhisme wordt de traditie met grote zorgvuldigheid overgedragen – van generatie op generatie. Centraal staat de verantwoordelijkheid je leven zo consciëntieus

mogelijk (korreltje voor korreltje) vorm te geven en door te geven aan je opvolgers. Maar natuurlijk is deze gedachte niet exclusief voor het boeddhisme. Voor ons in het Westen geldt diezelfde verantwoordelijkheid – ook voor de culturele erfenis die in onze archieven ligt opgeslagen. Op zijn minst moeten we nadenken over wat we wel en niet zullen bewaren.

Dat blijkt niet vanzelfsprekend te zijn. Vanuit mijn perspectief als gebruiker van archieven – en dat gebruik is immers de bestaansreden van het archief – ben ik een ‘alarmist’ geworden; een rol die ik niet alleen op me neem om de discussie aan te zwengelen, maar ook omdat ik me oprecht zorgen maak.

Titanengevecht

Onlangs verscheen mijn boek *Een behoorlijk kabaal: een cultuurgeschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw*, waarvoor ik vijf jaar research heb gedaan. Precies in die periode vielen de overheidsbezuinigingen op de kunsten. Ook de muziekarchieven waarvan ik gebruikmaakte, werden getroffen. Op 1 januari 2013 trok het rijk de handen af van het Nederlands Muziek Instituut (NMI) in Den Haag en van Muziekcentrum Nederland (MCN) in Amsterdam. Op hetzelfde moment besloten de gezamenlijke omroepen, die eveneens met grote bezuinigingen werden geconfronteerd, de Muziekbibliotheek van de Omroep af te stoten.

Drie archieven die zich exclusief bezighouden met Nederlandse muziek werden van het ene op het andere moment bedreigd in hun voortbestaan. Geen politicus die zich dat realiseerde. De kunstwereld was sowieso een slagveld en er was wel wat belangrijkers om je druk over te maken dan een paar stoffige muziekarchieven waarvoor het doek viel. De acties die componisten, musici en musicologen voerden om het belang van de muziekarchieven aan te tonen, hadden geen effect. Net als in het geval van verwante kennisinstituten – zoals Erfgoed Nederland en het Theater Instituut Nederland – werden de protesten niet serieus genomen. Achter de schermen is echter wel degelijk een titanengevecht geleverd om te redden wat er te redden viel.

Terra incognita

De optimisten zullen zeggen: ‘Nou, dat is toch goed gelukt? Er is geen partituur in de vuilnis-

bak beland.’ De pessimisten, waartoe ik mijzelf reken, vinden de gevolgen van de bezuinigingen dramatisch. Waarom? Laat ik, om die vraag te beantwoorden, beginnen bij het NMI, waar de oudste stukken dateren uit 1540. Het NMI beheert de persoonlijke nalatenschappen van de Nederlandse componisten, tevens een omvangrijke bibliotheek met boeken over muziek, een fotoarchief, en allerlei verwante documentatie. Het had een eigen vleugel in de Koninklijke Bibliotheek, maar is nu verhuisd naar het Haags Gemeentearchief omdat het nog slechts gemeentelijke subsidie krijgt. Het archief valt dus onder verantwoordelijkheid van de lokale politiek, wat curieus is als je weet dat deze collectie ook originele handschriften van onder anderen Mozart en Mahler omvat. Op de nieuwe locatie is de collectie diep weggestopt in kelders. Je kunt geen stukken zelf bekijken, er is nauwelijks mankracht om nieuw materiaal te ontsluiten, de service is minimaal.

Het tweede archief is het MCN in Amsterdam, in 2008 ontstaan uit een door het rijk opgelegde fusie van zeven muziekinstellingen waaronder Donemus, Gaudeamus, het Nederlands Jazz Archief, het Nationaal Pop Instituut en De Kamervraag. In 2013 werd dit monstrem in één keer onthoofd door het hele MCN op te heffen. En net als in het geval van het NMI gebeurde dat zonder inhoudelijke argumentatie. De archieven die bij deze opheffing verweesd dreigden te raken – een grote collectie geluidsopnamen van Nederlandse muziek, knipselarchieven, boeken, partituren en documentatie – zijn ondergebracht bij Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam.

Opnieuw zou je kunnen zeggen: prima oplossing. Inderdaad op papier, maar de werkelijkheid is complexer. Ook hier is alle materiaal opgeborgen in een niet voor publiek toegankelijk depot, zodat de gebruiker niet meer zelf kan grasduinen – iets wat juist tot interessante vondsten kan leiden, zoals elke onderzoeker weet. Met het ontslaan van een aantal gespecialiseerde bibliothecarissen is veel waardevolle en unieke kennis verloren gegaan. En ten slotte is deze collectie terra incognita voor wie haar niet kent: studenten muziekwetenschap, jonge musici of leden van zangkoren en andere amateurgezelschappen. De collectie is onzichtbaar en de catalogus sluit niet aan op die van Bijzondere Collecties – als je →

niet toevallig al weet wat er ligt, kom je daar nauwelijks achter.

Nationale Muziekbibliotheek

Ook al zijn de archieven van het NMI en van MCN met inventiviteit gered, de pessimist in mij vreest dat dit een sterfhuisconstructie is. Beide archieven zijn opgeborgen, ze hebben geen budget om nog publieke activiteiten te ontplooiën, het aantal gebruikers daalt evenredig snel – dus bij een volgende bezuinigingsronde zullen ze wellicht definitief sluiten.

Het zwartste scenario dreigde tot voor kort daadwerkelijk bij de Muziekbibliotheek van de Omroep in Hilversum. Een collectie van vijf kilometer bladmuziek, oftewel 400.000 partituren (de complete muzikale omroephistorie sinds de jaren twintig), stond drie jaar lang op de nominatie om in de versnipperaar te verdwijnen. Natuurlijk is het geweldig nieuws dat deze ramp is afgewend doordat rijk en gemeente eind 2016 toch besloten geld vrij te maken, maar is het niet vooral dramatisch dat het eerst zo ver heeft moeten komen?

Op de ochtend dat ik dit artikel schrijf, lees ik in *de Volkskrant* in een column van theaterrecensent Hein Janssen: ‘De politici [hebben] zich de afgelopen jaren van hun slechtste kant laten zien. Eerst moest er flink worden bezuinigd op kunst, dan weer kwam er een beetje geld bij; er werd gesteggeld en gesjoemeld en met potjes geschoven. Vervolgens bogen allerlei adviescommissies van allerlei subsidiefondsen zich over allerlei aanvragen en bleek er veel te weinig geld te zijn. Toen kwam er landelijk ineens 10 miljoen euro bij (met dank aan de minister) en onlangs nog eens 10 miljoen (met dank aan de Tweede Kamer). (...) Het laatste douceurtje van 10 miljoen geldt bovendien voor slechts één jaar. Daarna begint de onzekerheid opnieuw’ (Janssen 2016).

Bibliotheek van het Muziekcentrum van de Omroep in Hilversum. Foto: Joyce Vanderfeesten

Zo sullig is het. Gelukkig is er vanuit de muziekwereld een krachtig offensief gekomen. Onder het motto ‘de aanval is de beste verdediging’ heeft een coalitie van betrokkenen een plan uitgewerkt om in Den Haag een Nationale Muziekbibliotheek op te richten, die meerdere collecties verenigt. Dit instituut moet onderdeel worden van het nieuw te bouwen conservatorium op het Spui.

Cumulatie van factoren

Mijn eigen ervaringen als researcher hebben ertoe geleid dat ik heb besloten een boek te schrijven over deze bedreigde muziekarchieven, dat in het najaar van 2017 zal verschijnen. Het gaat mij er niet zozeer om hoe de besluitvorming precies is verlopen, als wel hoe zo’n rigoureuze beslissing zonder noemenswaardige ophef kon worden genomen. Ik wil proberen te analyseren welke ontwikkelingen ertoe hebben bijgedragen dat drie archieven over Nederlandse muziek van de ene op de andere dag overbodig kunnen worden verklaard.

Al zijn de archieven van het NMI en MCN met inventiviteit gered, de pessimist in mij vreest dat dit een sterfhuisconstructie is

Daar zit meer achter dan een ongelukkige politieke constellatie – de gedoogcoalitie van VVD, CDA en PVV. Ook de neoliberale politiek, die een terugtrekkende overheid, verzelfstandiging van publieke voorzieningen en een grotere rol voor het private geld propageert, speelt een belangrijke rol. En in maatschappelijk opzicht heeft het populistische vertoog aan kracht gewonnen, zodat nu serieus de vraag klinkt: ‘Wie zit er eigenlijk te wachten op die muziekarchieven?’

We hebben tevens te maken met technische innovaties, zoals de digitalisering, waardoor er soms lichtvaardig wordt gedacht over het bewaren van originele documenten. Ook tekent zich een veranderende opvatting over erfgoed af. Sommige vormen van erfgoed sluiten goed aan bij de zoektocht naar een nieuwe definitie van een nationale identiteit en vinden zo makkelijk erkenning, ander erfgoed beweegt de kant op van de experience-industrie, vanuit de opvatting dat informatie het beste via vermaak kan worden overgedragen. Het muzikale erfgoed lijkt slecht aansluiting te vinden bij beide categorieën. En ten slotte is er een groeiend besef, ook in de museumwereld, dat we niet alles kunnen bewaren.

In mijn optiek gaat het dus om een cumulatie van factoren die maakt dat het rijk de muziekarchieven niet langer belangrijk genoeg vindt om financieel te ondersteunen. Een daad met grote consequenties: immers een heel genre wordt van de kaart geveegd. Daarom wil ik proberen ook een cultuurfilosofisch perspectief in dit boek te verweven: wat zegt het over onze cultuur dat we zo met ons muzikale geheugen omgaan?

Onbalans van stelselloosheid

Betrokkenen vragen mij geregeld hoe het volgens mij dan wél moet. Mijn antwoord is simpel: voor weinig geld was het behoorlijk goed geregeld. De beslissing om de Muziekbibliotheek van de Omroep alsnog te ‘redden’ bevestigt die inschatting: het rijk stelt nu 1,2 miljoen euro ter beschikking om de collectie te catalogiseren en te digitaliseren, daarna draagt de gemeente Hilversum een ton per jaar aan voor de exploitatie.

Ondertussen heeft er een aanzienlijke kapitaalvernietiging bij de drie instellingen plaatsgevonden: variërend van gespecialiseerde archivariissen die een uniek geestelijk kapitaal

belichamen en nu met een uitkering thuiszitten, en (met overheids geld opgebouwde) collecties die moeilijk toegankelijk zijn gemaakt, tot alle kosten die de bijbehorende reorganisaties en verhuizingen vergen.

Het past niet in onze tijd om de overheid aan te wijzen als hoofdverantwoordelijke voor kunst en cultuur. Volgens velen is die tijd voorbij, zelfs als het culturele archieven betreft die gebaat zijn bij een continuïteit die eigenlijk alleen de overheid kan en zou moeten garanderen; in beleidstermen gaat het immers over een ‘generatieoverstijgende taak’. Zoals ook Hein Janssen schetst is de continuïteit in het beleid juist volkomen zoek. Niet alleen voor het kunstbeleid geldt dat er elke paar jaar weer stemmen opgaan dat alles (de beoordelingssystematiek, de geldstromen, de verantwoordelijkheden) helemaal anders moet.

De in 2013 overleden politicoloog Jos de Beus betoogde dat het bestuur in Nederland lijdt aan kortademigheid. Hij noemt dat ADHD-bestuur: ‘De overheid maakt zich opzettelijk los van de bestaande toestand en het verleden, kondigt een “noodzakelijke” hervorming af, breekt deze hervorming ergens tussendoor af – soms niet eens halverwege – en voert snel daarna een tweede hervorming door. Zo wordt vernieuwing van beleid (doorbraak van een oud naar een nieuw stelsel) niet een uitzondering, maar een permanent proces, een onbalans van stelselloosheid’ (Beus 2008).

De Beus voegt eraan toe: ‘Er bestaat een gangbare wijsheid die zegt dat wij in een nieuwe tijd leven (globalisering van alles en iedereen!), met een nieuwe samenleving (vloeibaarder en onkenbaarder dan ooit!), een nieuwe politiek en dus ook nieuw beheer. De aanhangers van deze wijsheid slagen er tot dusver in degenen die bestuurlijke continuïteit verdedigen, verdacht te maken als reactionairen.’ Een analyse waar mijns inziens weinig op af te dingen valt. ●

Literatuur

- Beus, J. de (2008) ‘ADHD-bestuur met zijn voortdurende vernieuwing laat de publieke sector ontsporen’. In: *NRC Handelsblad*, 28 juni.
- Janssen, H. (2016) ‘Politici laten zich in het theater van hun slechtste kant zien’. In: *de Volkskrant*, 9 december.